

“חקלאות רב־תפקודית”

- * שירותים לקהילה;
- * טיפול קבלני בנוף;
- * מיחזור פסולת עירונית, ועוד.

בהקשר זה יש להבליט שירותים שלגביהם לא ניכר ביקוש בסיסי מצד מגזרי כלכלה וקהילה אחרים, כגון:

- ◀ השפעה פעילה על הנוף בעקבות אקסטנסי-ביקציה, הקצאת שטחי־בור, הגבלת גודל חלקות, מחזורי גידולים, שימור ופיתוח אזורים בעלי מאפייני טבע מיוחדים;
- ◀ שימור וטיפול בנושאים ותפיסות מסורתיות;
- ◀ טיפוח צמחי גידול נדירים וגועי בעלי־חיים מן העבר.

כאמור, יש חקלאים מסוגלים לבצע שירותים כאלה בעת ביצוע עבודתם הרגילה, דבר הקשור בדרך כלל בניגוד האינטרס הכספי שלהם כי יש מחיר לשירותים הללו. מצד שני, אם דרוש תשלום עבור שירותים כאלה גם חייב להיות איזה שהוא ביקוש להם. לעת עתה, תשלומים כאלה מכוסים דרך תקציבים ציבוריים, ממשלתיים – אם גם יש ועמותות וקבוצות אזרחיות של אוהדי טבע נרתמות לתמיכה כספית. בין השירותים שהם למעשה מוצרי־לוואי לפעילות הרגילה של המשק החקלאי ואין עבורם שום החזר אפשר למנות בעיקר:

- שמירת נוף פסיבית, כלומר דרך עבודת משק רגילה;
 - שמירה וקליטה של פוטנציאל טבעי (פוריות קרקע, התחדשות מי־תהום, קשירת CO₂), כל עוד שומרים על כללי עיבוד נכונים;
 - תרומה לשמירת תרבות כפרית;
 - תרומה לחיים חברתיים בכפרים.
- מוצרי־הלוואי האמורים עשויים לשמש טענה חזקה לשמירת החקלאות באזור מסויים, ובעקבות זה להפוך יסוד ובסיס לתמיכה ציבורית בהתאם.

המונח החדש יחסית (בלעז “Multifunctional Agriculture”) זוכה להתעניינות רבה, אשר באה לביטוי באופן מקיף ברבעון האירופאי Agrifuture מחורף 2002/3. מסתבר, שבעקבות הדיונים הנמשכים בנושאים של מדיניות ואסטרטגייה חקלאית בין מדינות וגושי מדינות במסגרת WTO (אירגון הסחר העולמי) המשא ומתן עוסק רבות בייצור ושיווק תוצרת חקלאית ובאמצעים המותרים והאסורים בתפיסה הגלובלית – בקיצור, הוויכוח הוא בין הדוגלים בשוק חופשי לגמרי, בלי תמיכות או סובסידיות כלשהן (אם בכלל יש דבר כזה – מ.מ.) לבין אירגוני המדינות הרואות בחקלאות יותר מאשר סתם ייצור מזון ותוצרת ראשונית להמשך עיבוד תעשייתי.

במציאות העכשווית זה מתקבל כניגוד כאילו עקרוני בין התפיסה האמריקאית של שוק חופשי לבין הגישה האירופית של שוק מבוקר כלשהו, כולל שמירת האיוון המינימלי הדרוש לקיום הערכים המוספים של עצם קיום הכפר והחקלאות.

אם גם עד כה טרם הצליחו לנסח בדיוק את הערך רב־תפקודיות וחשיבותה לגבי החקלאות – ניסוח מקובל ומאושר על ידי כל השותפים בקביעת המדיניות החקלאית ברמה העולמית – יש טעם והסכמה לפרט ולציין אותם שטחים ונושאים בהם לחקלאות נועד תפקיד מכריע בתרומתה לחברה.

ראשית, החקלאות מספקת חומר הגלם גם למזון וגם לתעשייה ואנרגיה, ובתור כאלה קיימים שווקים או לחילופין, ניתן לפתח שווקים אשר יעניקו הכנסות גם לכיסוי הוצאות הייצור. אגב, התמורה תבוא גם משירותים לקהל לקוחות, כמו כאלה שכבר פותחו ומנוצלים על ידי החקלאים:

- * שיווק ישיר;
- * מיוזמי בילוי שונים;
- * תיירות כפרית;
- * שכירה והשכרה של קרקע ומבנים;

כלל לא משמחת – תפקידי אבטחה רבים לעת הזאת שכולנו מצפים שהעתיד יקטין הצורך בהם.

כמו כן יש להדגיש את הערך הכלכלי והסביבתי בסילוק יעיל של כמויות אדירות של פסולת מעיבוד תוצרת חקלאית – גידולי שדה, כותנה, ירקות ואולי יותר מכל קליפות הדורים. פעם, לפני שנים רבות ובטרם השימוש בקליפות להפיכתן לתחמיץ להזנת בעלי-חיים מצאו פתרון (יקר למדי) בייבוש הקליפות, מוצר שנקרא אז פת"ז (פסולת תפוחי זהב). גם אותו מכרו לרפתנים שבכך שילמו עבור סילוק המפגע התעשייתי – אין ארוחות חינם, כידוע.

דבר דומה קורה עם מייקולחין מטוהרים (חלקית, לפחות). אין לולזל ביכולתה של החקלאות לספוג אותם קולחין שאיש לא רוצה אותם על יד הבית שלו. צריך היה לתת פרס לחקלאים על הסכמתם לקלוט קולחין עירוניים אלה וזה תוך התאמת מתקני ההשקיה שלהם למוצר המטוהר הזה, במקום לחייבם לשלם עבור מים אלה אפילו אגורה שחוקה אחת – כי אחרת היו צריכים לשפכם לים, וזה לא נעים לאף אחד, לא לדיירי רצועת החוף המתרחצים בים ואפילו לא לדגים שאנו אוכלים משם.

וגם, למה לא מקפדים על הפרדת שיירי הבית (המטבח) האורגניים מיתר הזבל כדי להפכם לקומפוסט לטובת פוריות הקרקע, קודם כל בגנים הציבוריים, אך גם בחקלאות בכלל.

ועל ניצול הזבל לצורך הפקת אנרגיה, שאינה מתכלה ומתחדשת כל הזמן, בצורת חום, דלק מנועים ועד ייצור חשמל – כבר דיברו על זה?! למה להסתתר בתוך 'בועה' מלאכותית ועתירת השקעות, תוך ויתור על המירב שניתן להפיק מן הקיים השוטף? זה לא בושה ללמוד מן הזולת, כשם שאפשר לרוות נחת מרעיונות ומיזמים כחול-לבן ברחבי עולם. אומרים שהגלובליזציה הפכה את העולם הגדול לכפר עולמי. אז מותר וכדאי ללמוד מן השכנים אפילו גרים בקצה הרחוק של הכפר, כשם שהם לומדים מאתנו.

מדרכי מלען

עם זאת, יש גם הבטים סביבתיים שליליים שניתן ליחס לחקלאות פעילה וביניהם:

- סיכון משאבי טבע, כמו קרקע, מקורות מים ואפילו אויר בדרך פליטת גזים, ריחות;
- סיכון משאבים ביולוגיים, במיוחד שוונת ורב-גונית ביולוגית;
- נזק לאדמה על ידי סחף או הידוק השטח;
- מידה מוגבלת של שמירה על רווחת בעלי-חיים;
- פגיעה בטיב התוצרת ובטיחותה.

אפשר לציין שני קריטריונים להערכת תרומת החקלאות לחברה הכללית: מידת היותה שימושית לחברה ובהשוואה לאלטרנטיבות קיימות. בעוד הייצור המסחרי ושירותים ללקוחות ניתן להעריך בהשוואה לאלטרנטיבות – לשירותים לא-מסחריים (הקרויים כאן מוצרי-לואי) אין כמעט אלטרנטיבות ולא נשאר אלא להתבונן בשימושיותם לחברה.

למשל, בקשר לייצור מזון אפשר להשוות מצב של הקטנה ניכרת באספקה עצמית ויבוא מוגדל – פתרון שעשוי להיות יותר זול בהקשר של מחירי-שוק עולמיים. לעומת זה, מדיניות זאת עלולה לגרום לבקרת איכות פחותה, השפעה שלילית על הסביבה בעקבות מרחקי ההובלה, פחות הגנה בפני משברים (מלחמה, אסונות טבע בחלקי עולם המספקים תוצרת חקלאית) ולהביא לידי ריכוז כח המסחר בידי יבואנים גדולים, השפעה גדלה והולכת של ירידת יבולים בארצות הייצור הגדולות ובהמשך תגובת מחירים קיצונית. סיבות אלה מורות על החשיבות להשיג ולהבטיח מינימום של אספקה עצמית בתוך המדינה, שאת הקפה יש לקבוע על סמך מחקר מדעי ובחינה פוליטית.

אף אם הדברים לעיל לקוחים ברובם ממקור המשקף את המצב והנטיות באירופה ועוד עם הדגשים מנסיון הרפובליקה של גרמניה, יש גם אצלנו עניין רב בסיכויים ובסיכונים האורבים לחקלאינו ולעתידם. בין הסיכויים הייתי מונה גם האפשרות של הצעת מקומות עבודה (מי שרוצה שיצביעו!). אולי היום זה פחות מושך חלק מכוח העבודה הפנוי, מה גם שיש חלופה